

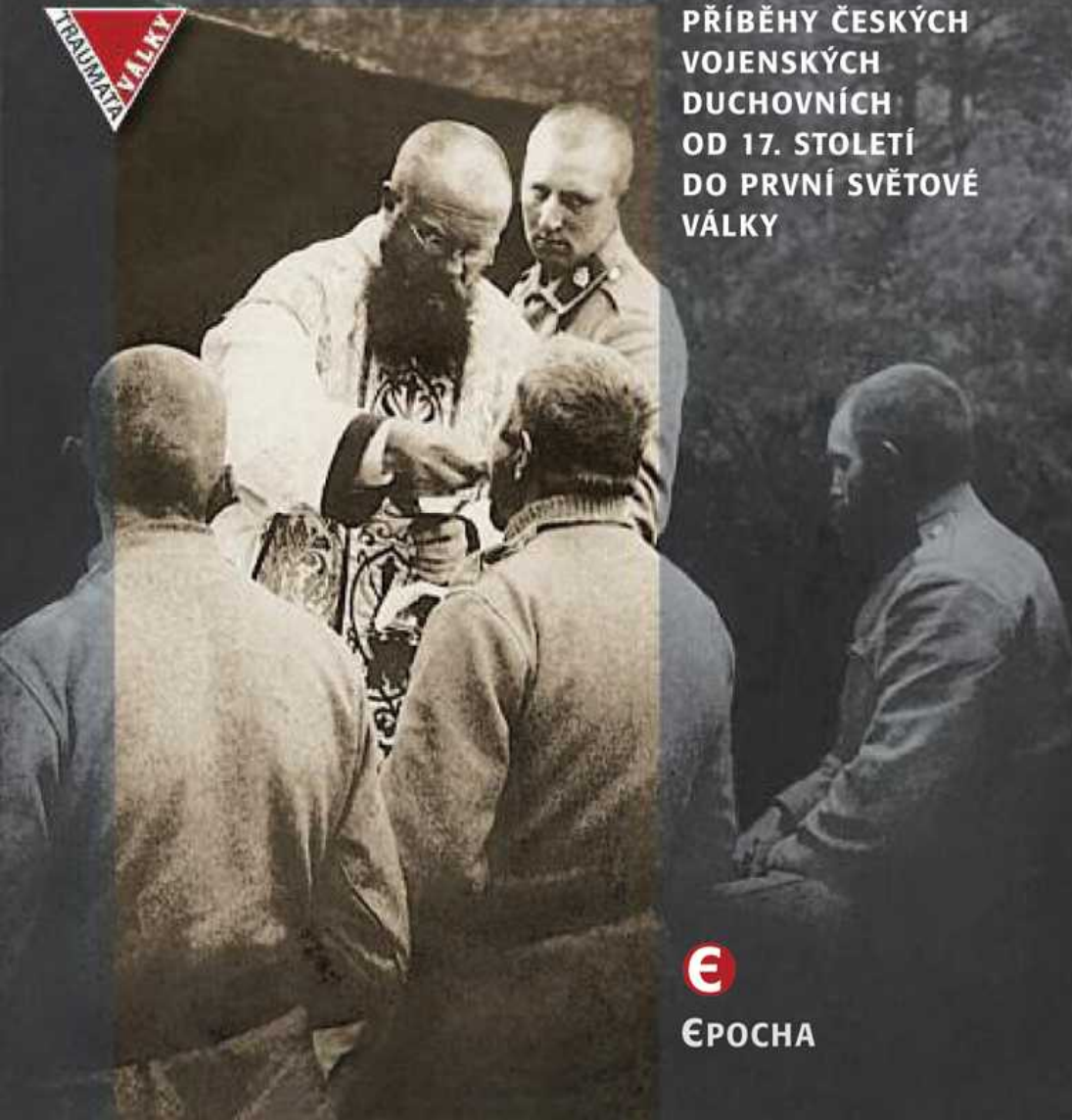
MARTIN FLOSMAN

S ORLEM I LVEM

1. DÍL

TRAUMATA
VÁLKY

PŘÍBĚHY ČESKÝCH
VOJENSKÝCH
DUCHOVNÍCH
OD 17. STOLETÍ
DO PRVNÍ SVĚTOVÉ
VÁLKY

E

EPOCHA

TRAVEL

MARTIN FLOSMAN

S ORLEM I LVEM

1. DÍL

ALFA

VALKY

Ediční rada edice Traumata války

plk. v záloze MUDr. Pavel Budinský, Ph.D., MBA

Československá obec legionářská

Mgr. Jakub Drábik, Ph.D.

Historický ústav Slovenskej akadémie vied

PhDr. Roman Kodet, Ph.D.

Katedra historických věd

Západočeské univerzity v Plzni

prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc., dr. h. c.

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Technická univerzita Liberec

doc. PhDr. Jan Němeček, DrSc.

Historický ústav AV ČR, v.v.i.

doc. PhDr. Miroslav Šedivý, Ph.D.

Katedra historických věd

Západočeské univerzity v Plzni

MARTIN FLOSMAN
**S ORLEM
I LVEM**

PŘÍBĚHY ČESKÝCH
DUCHOVNÍCH OD 17. STOLETÍ
DO PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY

1. DÍL

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Kniha vychází s finanční podporou prostředků na institucionální výzkum Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem pro rok 2018.

Odborní recenzenti:

Doc. PhDr. Kristina Kaiserová, CSc. – Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem

Mgr. Bc. Pavel Heřmánek, Th.D. – Vojenský historický archiv Praha

Copyright © Martin Flosman, 2018

Photos © AHM Prahy, Diecézní archiv Biskupství brněnského, Historický sborník Karlovarska, KTF UK, Muzeum Šumavy Kašperské Hory, Alois Navrátil, František Sekanina, SOA Beroun, VHA Praha, VHA Bratislava, Adolf Žampach, 2018

Cover © Karel Kárász, 2018

Czech Edition © Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Nakladatelství Epoque, Praha 2018

ISBN 978-80-7557-135-9 (print – Nakladatelství Epoque)

ISBN 978-80-7557-566-1 (ePub – Nakladatelství Epoque)

ISBN 978-80-7557-567-8 (Mobi – Nakladatelství Epoque)

ISBN 978-80-7557-568-5 (pdf – Nakladatelství Epoque)

ISBN 978-80-7561-144-4 (Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem)

Přísahám při všem, co jest mi svato, a v plné shodě se svým svědomím a přesvědčením, že čs. republice budu vždy věren, presidenta a vlády republiky jakož i všech svých představených poslušen; přísahám, že budu všechny své služební povinnosti dle platných zákonů a nařízení přesně a svědomitě vykonávati, přitom vždy jen prospěchu státu a zájmu služby dbáti a tajemství zachovávat. Tak přísahám.

Návrh přísahy pro důstojníky nekomatanty z roku 1919

Obsah

Úvod	11
Literatura a prameny	12
Duchovní v uniformě	23
Od dávné minulosti	23
Ve válkách 20. století	32
Vojenská služba duchovních	39
Mezinárodně-právní ochrana vojenských kaplanů	55
V císařském kabátě – vývoj vojenské duchovní správy v rakouské armádě od 17. do 19. století	58
Organizace duchovní správy	58
Nekatolická vyznání	86
Činnost vojenských duchovních	94
Hrdinství a ocenění	113
Služební předpisy	115
Vojenské matriky	120
„Vlastizrádce“ plukovní kaplan Karel Mensinger	125
Duchovní služba v rakouském válečném námořnictvu	130
Duchovní správa a její organizace	130
Pplk. duch. Ignác Husička	143
V zákopech Velké války – vojenská duchovní služba v letech 1914–1918	159
Otřes evropské civilizace	159
Organizace duchovní služby	169
Činnost vojenských duchovních	179

Nástin personálních ztrát rakousko-uherského polního kléru v první světové válce.	203
Matriky ve válce	217
Kpt. duch. Jan Eybl	223
Kněží – vlastenci a legionáři	246
Duchovní v zajetí	246
Československé vojsko na Rusi.	248
Náboženské poměry v ruských legiích	250
Kpt. duch. Josef Chadim	255
Pplk. duch. Theodor Věrný	267
Dobří kamarád pplk. duch. Josef Šeda	272
Kpt. duch. Mons. Johann Spannbauer	277
Por. duch. Jan Baran	282
Npor. zdrav. Arnošt Tuček.	286
Evangeličtí duchovní Ján Čierný, Josef Horváth a Jan Šťastný	290
Itálie	292
Bedřich Novoměstský a Antonín Pánik.	294
Kpt. duch. Albert Hugo Stára OPraem.	300
Francie	307
Karel Laštůvka.	308
Američtí katoličtí krajané	310
Kpt. duch. Karel Alfons Biskup OSB	313
Popravy legionářů.	330
Boje na Slovensku	339
Těžký první rok Československé republiky.	339
Duchovní na Slovensku	341
Zpráva pro prezidenta	386
Blázen, nebo vlastenec? – Mjr. duch. František Hrobař	392
Škpt. duch. Mons. PhDr. ThDr. Josef Matocha.	411
Seznam použitých zkratk	415
Seznam použité literatury a pramenů.	416
Jmenný rejstřík.	424

Úvod

„Dvacáté století bylo století hrůzné,“ prohlásil v jednom televizním rozhovoru známý exilový redaktor a bývalý ministr kultury Pavel Tigrid. Možná můžeme být tvrdostí tohoto jeho výroku šokováni. Vždyť řada z nás, naši rodiče i prarodiče jsme prožili ve 20. století celý anebo alespoň podstatnou část našeho života a máme na něj mnohdy milé vzpomínky, ke kterým se rádi vracíme. Při hlubším zamyšlení však musíme uznat oprávněnost této věty. Vždyť celá jedna generace poznala během svého relativně krátkého života dvě světové války, několik rozdílných politických systémů a státních zřízení a běh 20. století určovaly zhoubné totalitní režimy, které za sebou zanechaly miliony mrtvých. Tyto události ovlivnily nejen život společnosti, ale zasáhly také do života jejich jednotlivců. Měnily jejich plány a cesty, kterými chtěli směřovat za vytyčenými cíli, jejich rodinné, soukromé i profesní životy.

Toto všechno se bezesbytku týká také vojenských duchovních. Jejich životy by mohly být učebnicí 20. století. Vždyť narodil-li se takový mladý muž v poslední čtvrtině 19. století a byl-li v prvních letech století následujícího vysvěcen na kněze, sloužil v tak různých armádách, jako byla rakousko-uherská, meziválečná prvorepubliková nebo poválečná československá. Mnozí z nich se v době okupace aktivně zapojili do domácího odboje, byli vězněni v koncentračních táborech a někteří za svobodu své vlasti přinesli oběť nejvyšší. Někteří z nich působili ve vojenské duchovní správě ještě po únoru 1948 a na sklonku svého života byli po téměř pětaticetileté službě z armády vyhozeni. Několik bývalých rakouských feldkurátů dosáhlo vysokých církevních úřadů, někteří vstoupili do legií, jiní byli po druhé světové válce z republiky odsunuti nebo emigrovali. Co osoba, to příběh; co život, to drama.

Literatura a prameny

Přítom dějinám vojenské duchovní služby bylo v našem prostředí věnováno dosud jen málo pozornosti. Mimo ojedinělých monografií¹ se jedná většinou o studie v odborných periodikách² nebo články v populárních³ a regionálních⁴ časopisech.

Oldřich Pejs v devadesátých letech podrobně analyzoval organizaci duchovní služby v československé armádě od roku 1918 do roku 1950. Jeho studie založené na solidním průzkumu archivních materiálů vycházely v letech 1991–2005 v časopisech *Historie a vojenství* a *Vojenská história* a z odborného

¹ FLOSMAN, Martin, *Padre a Rebe. Vojenští duchovní československé zahraniční armády u Tobruku a Dunkerque*, Praha 2015; STEHLÍK, Eduard, *Páter Method. Životní příběh generála duchovní služby Msgr. Methoděje Kubáně*, Praha 2006.

² FLOSMAN, M., *Vojenský duchovní P. mjr. Hugo Vaníček, S. J. Věrný Čech, poctivý kněz a statečný voják*, in: *Církevní dějiny*, roč. 3, č. 6, 2010, s. 72–93; FLOSMAN, M., *František Petružela – kapucín od Tobruku a od Dunkerque*, in: *Církevní dějiny*, roč. 11, č. 11, 2013, s. 97–117; FLOSMAN, M., *Jezuité v uniformách*, in: HRADECKÝ, T. – HORÁK, P. – BOŠTÍK, P. (eds.), *České, slovenské a československé dějiny 20. století IX*, Ústí nad Orlicí 2014, s. 43–58; FLOSMAN, Martin, *Příběhy dvou vojenských duchovních v proměnách dvacátého století*, in: *Memo. Časopis nejen pro orální historii*, roč. 6, č. 1, 2016, s. 38–76; JINDRA, Martin, *Kamarád československých letců. Život vojenského duchovního CCŠ(H) Karla Vítězslava Víta*, in: *Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů*, roč. 9, č. 2, 2015, s. 15–26.

³ FLOSMAN, M., *Trochu jiný feldkurát*, in: *Přísně tajně! Literatura faktu*, roč. 19, č. 4, 2015, s. 43–57.

⁴ FLOSMAN, M., *Kapucín od 311. bombardovací perutě*, in: *Věteřský zpravodaj*, roč. 7, č. 13, 2013; FLOSMAN, M., *Salesiáni a vojáci 1. Por. duch Štefan Sivák SDB*, in: *Zdislava. Časopis litoměřické diecéze*, roč. 21, č. 5, 2015, s. 14–15; FLOSMAN, M., *Salesiáni a vojáci 2. P. František Krutílek SDB*, in: *Zdislava. Časopis litoměřické diecéze*, roč. 21, č. 6, 2015, s. 12–13; FLOSMAN, M., *Salesiáni a vojáci 3. Ppor. duch. ThDr. Emil Škurka SDB*, in: *Zdislava. Časopis litoměřické diecéze*, roč. 21, č. 7, 2015, s. 12–13.

hlediska nebyly dosud překonány. Z devíti článků⁵ jich je pět věnováno západní zahraniční armádě v letech 1939–1945. Jan Strříbrný ve svém příspěvku zmapoval působení dvou vojenských rabinů, jeho text se však věnoval širší otázce židovské problematiky v zahraniční armádě na Západě.⁶

Vedle těchto odborných studií nám částečný obraz poskytují také drobné zmínky o činnosti vojenských kaplanů ve starším tisku, častěji v relativně bohaté memoárové literatuře důstojníků nebo řadových vojáků.⁷ V posledních letech bylo publikováno také několik vzpomínek⁸ nebo deníků⁹ vojenských duchovních. Zcela sporadicky se pak se zmínkami o nich můžeme setkat

⁵ PEJS, Oldřich, *Duchovní služba v čs. leteckých jednotkách ve Velké Británii za druhé světové války*, in: *Vojenská historie*, roč. 7, č. 1, 2003, s. 3–14; PEJS, O., *Duchovní služba ve slovenské armádě 1939–1945*, in: *Historie a vojenství*, roč. 44, č. 2, 1995, s. 50–88; PEJS, O., *Duchovní služba ve vládním vojsku*, in: *Historie a vojenství*, roč. 43, č. 5, 1994, s. 35–47; PEJS, O., *K některým aspektům organizace duchovní služby v čs. armádě v letech 1918–1939*, in: *Historie a vojenství*, roč. 40, č. 3, 1991, s. 133–164; PEJS, O., *Vojenští duchovní v čs. armádě ve Francii (1939–1940)*, in: *Vojenská historie*, roč. 4, č. 1, 2000, s. 37–53; PEJS, O., *Vojenští duchovní v čs. pozemní armádě ve Velké Británii (1940–1943)*, in: *Vojenská historie*, roč. 7, č. 3, 2003, s. 37–53; PEJS, O., *Vojenští duchovní v Čs. samostatné obrněné brigádě ve Velké Británii (1943–1945)*, in: *Vojenská historie*, roč. 9, č. 4, 2005, s. 30–49; PEJS, O., *Vojenští duchovní ve Skupině čs. armády na Středním východě (1940–1943)*, in: *Vojenská historie*, roč. 4, č. 4, 2000, s. 22–34; PEJS, O., *Vojenští duchovní v poválečné československé armádě (1946–1950)*, in: *Historie a vojenství*, roč. 44, č. 4, 1995, s. 135–166.

⁶ STRÍBRNÝ, Jan, *Židovští vojenští duchovní a židovská otázka v československém vojsku na západě v letech 1939–1945. Příběh Alexandra Krause a JUDr. Hanuše Rebenwurzela-Rezka*, in: KREJČOVÁ, H. – SVOBODOVÁ, J. (eds.), *Postavení a osudy židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě v letech 1939–1945*, Praha 1998, s. 162–220.

⁷ REICHL, Martin, *F2074 vypráví... Vzpomínky příslušníka československé obrněné brigády Jiřího Pavla*, Červený Kostelec 2010.

⁸ VANÍČEK, Hugo, *Duch a síla*, Praha 2012.

⁹ SUDA, Stanislav, *Deník z Velké války. Svědectví polního kuráta c. a k. armády z let 1914–1917*, Brno 2017; GARKISCH, Miloš, *První světová válka v denících feldkuráta P. Jana Evangelisty Eybla*, in: *Minulostí Berounska. Sborník Státního okresního archivu v Berouně*, roč. 17, č. 17, 2014, s. 139–158; GARKISCH, M., *První světová válka v denících feldkuráta P. Jana Evangelisty Eybla (2. část)*, in: *Minulostí Berounska. Sborník Státního okresního archivu v Berouně*, roč. 18, č. 18, 2015, s. 185–222.

také v odborných textech věnovaných jinému tématu, než je oblast duchovní služby.¹⁰ Na českých univerzitách bylo obhájeno také několik kvalifikačních prací,¹¹ ty se však věnují většinou duchovní službě v Armádě České republiky, jejímu přínosu a možnostem využití v současnosti. Dějiny duchovní služby tak zmiňují pouze v rámci obecného úvodu do tématu.

Obecně lze říci, že více zpracováno je působení vojenských duchovních v československé zahraniční armádě na Západě v letech 1939–1945, zatímco ostatním obdobím (armáda rakousko-uherská, prvorepubliková i poválečná) je věnováno pozornosti o poznání méně. Dalším příspěvkem k tématu se tak snaží být i tato publikace.

Velmi skromná je literatura věnovaná dějinám rakouského vojenského kléru. V podstatě jedinou významnou práci představuje kniha Emericha Bielika *Geschichte der k. u. k. Militär-Seelsorge und des apostolischen Feldvicariates*.¹² V ní podal vývoj vojenské duchovní péče od středověku do konce 19. století. O struktuře vojenského kléru, rozsahu jeho působnosti a o výkonu vlastní duchovní péče podrobně informuje dobová církevní příručka apoštolského polního vikáře Johanna Michaela Leonharda *Verfassung der Militär-Seelsorge in den k. k. österreichischen Staaten*.¹³ Období

¹⁰ SEKERA, Martin, *Válka v časopisech, časopisy ve válce*, in: GEBHART, Jan – ŠEDIVÝ, Ivan (eds.), *Česká společnost za velkých válek 20. století*, Praha 2003.

¹¹ HŮLKOVÁ, Petra, *Úloha, poslání a přínos Duchovní služby v Armádě České republiky*, Bakalářská práce, Fakulta humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, 2014; LAŇKA, Jiří, *Fenomén náboženství v ozbrojených složkách. Možnosti kaplanství u PČR na základě reflexe zkušeností DS AČR*, Diplomová práce, Teologická fakulta Jihočeské university v Českých Budějovicích, 2010; MALÝ, Pavel, *Duchovní služba v ozbrojených složkách z pohledu Policie České republiky*, Diplomová práce, Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2012; UHER, Zdeněk, *Duchovní služba Armády České republiky*, Diplomová práce, Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2010; VARGA, Roman, *Náboženská dimenze člověka – možnosti a způsoby rozvoje. Duchovní služba v Armádě České republiky*, Diplomová práce, Teologická fakulta Jihočeské university v Českých Budějovicích, 2012.

¹² BIELIK, Emerich, *Geschichte der k. u. k. Militär-Seelsorge und des apostolischen Feldvicariates*, Wien 1901.

¹³ LEONHARD, Johann Michael, *Verfassung der Militär-Seelsorge in den k. k. österreichischen Staaten*, Wien 1842.

první světové války je věnována kniha Viktora Lipusche *Österreich-Ungarns katolische Militärseelsorge im Weltkriege*,¹⁴ kterou lze považovat za stěžejní i přesto, že již existují rovněž mladší práce.¹⁵ Činnost polních rabínů přibližuje kniha Erwina Schmidla *Juden in der k. (u.) k. Armee* z roku 1989.¹⁶

Z výše uvedeného tak vyplývá, že sekundární literatura k tématu není hojná. Primárním zdrojem informací o vojenské duchovní službě tak jsou především archivní materiály. Těch, stejně jako již bylo zmíněno u literatury, není mnoho. V aktech Generálního velitelství Praha, které vzniklo v roce 1719, je možné nalézt první zmínku o vojenském duchovenstvu až k roku 1800.¹⁷ Písemnosti polních superiorátů stejně jako všech ostatních pomocných orgánů¹⁸ generálních velitelství se však u nás nedochovaly vůbec.¹⁹ Totéž platí i pro na ně navazující velitelství sborová.²⁰ Rakouský polní klérus je v tištěných vojenských schematizmech poprvé uváděn od roku 1803,²¹ a sice na prvním místě v rubrice *vom Stabe*. Jako samostatná skupina jsou duchovní vedeni až od roku 1852.²² Spisový materiál

¹⁴ LIPUSCH, Viktor, *Österreich-Ungarns katolische Militärseelsorge im Weltkriege*, Wien 1938.

¹⁵ KÜHNERT, Wilhelm, *Die evangelische Militärseelsorge im alten Österreich*, Wien 1974; LEGLER, Johannes, *Militärseelsorge in der österreichisch-ungarischen Armee von 1867 bis 1918*, Wien 1979; GRUBER, Franz, *Aus der Geschichte der Militärseelsorge und der Militärseelsorger in Österreich*, Wien 1987; STEINER, Peter, *Militärseelsorge in Österreich. Aufbau, Gliederung und Organisation (1848–1992)*, Wien 1992.

¹⁶ SCHMIDL, Ervin A., *Juden in der k. (u.) k. Armee 1788–1918. Jews in the Habsburg Armed Forces 1788–1918*, Eisenstadt 1989.

¹⁷ Vojenský historický archiv Praha (VHA), BOHÁČKOVÁ, Eva, *Generální velitelství Praha 1723–1882*, Praha 1977, I. díl, archivní pomůcka, s. 63.

¹⁸ Spisy pomocných orgánů netvoří samostatnou registraturu a jejich agenda byla podle povahy začleněna do agendy jednotlivých oddělení.

¹⁹ VHA, BOHÁČKOVÁ, E., *Generální velitelství...*, s. 12.

²⁰ VHA, BOHÁČKOVÁ, E., *9. sborové velitelství 1883–1919*, Praha 1974, I. díl, archivní pomůcka, s. 9.

²¹ VHA, f. Sbírká schématismy, věstníky, zákoníky (Schématismy, věstníky), *Oesterreichischer militaer Almanach für das Jahr 1803*.

²² VHA, f. Schématismy, věstníky, *Militär-schematismus des Österreichischen Kaiserthumes 1852*, s. 722.

zásadního významu lze očekávat ve vídeňském Kriegsarchivu, kde jsou uloženy fondy Apoštolského polního vikariátu²³ a Dvorské válečné rady. Ty autor neměl příležitost studovat a je třeba uvést, že množství archivního materiálu není dosud zcela vytěženo ani rakouskou historickou vědou.

Informace o působení vojenské duchovní služby v 19. století je možné čerpat z dochovaných úředních a pomocných knih²⁴ jednotlivých vojenských těles, vojenských zařízení a polních superiorátů. Ve Vojenském historickém archivu v Praze (VHA) je dochováno celkem 37 těchto knih z let 1781–1935, většinou se jedná o knihy výnosů a nařízení (kopiáře oběžníků pro polní klérus), případně podací protokoly.

Pro přelom 19. a 20. století jsou ve VHA k dispozici vojenské služební předpisy. Ty jako pramen normativní povahy poskytují obraz o organizaci duchovní služby v rakousko-uherské²⁵ a československé²⁶ armádě.

Pro studium duchovní služby v prvorepublikové armádě je limitujícím faktorem skutečnost, že fond MNO dosud není archivně zpracován. O něco

²³ Ve fondu o celkovém rozsahu 459 evidenčních jednotek jsou uloženy písemnosti centrálních orgánů vojenské duchovní správy z let 1489–1918, a to hlavně správy katolické. Naprostá většina archiválií pochází z období po roce 1773, starší jsou dochovány pouze torzovitě. Spisy jsou dochovány ve dvou řadách, vedle toho je řada z nich zařazena do věcných skupin (zajatecké tábory, dopisy, jurisdikce, zákony, patenty a nařízení, služební předpisy, dějiny vojenské duchovní služby, matriční výpisy, vojenské kostely a kaple, nadace, polní špitály, vzdělávací a výchovné ústavy, personálie, pastorační listy, tisky apod.).

²⁴ VHA, f. Varia-R.

²⁵ VHA, f. Sbíрка vojenských předpisů Rakousko (Předpisy R), k. 1, sign. A-1, h, Organische Bestimmungen für die Militärseelsorge; VHA, f. Předpisy R, k. 15, sign. A-16, f, Bestimmungen für die Militärseelsorge und für die Matrikelführung im Kriege; VHA, f. Předpisy R, k. 15, sign. A-16, c, Dienstvorschrift für die Militärgeistlichkeit; VHA, f. Předpisy R, k. 138, sign. I-1, Vorschrift über die Führung der Militärmatrikeln; VHA, f. Předpisy R, k. 180, sign. A-1, h, Organische Bestimmungen für den Seelsorgedienst in der k. k. Landwehr; VHA, f. Předpisy R, k. 194, sign. I-16, Statut für das k. u. k. Marine - Pfarr - Amt und Dienstvorschrift für die Marine – Geistlichkeit; VHA, f. Předpisy R, k. 194, sign. I-16, Statut für das k. u. k. Marinesuperiorat und Vorschrift über die Führung der Marinematrikeln.

²⁶ VHA, f. Sbíрка služebních knih branné moci, k. 13, inv. č. 35, sign. A-XI-I, Duchovní služba v míru a za branné pohotovosti státu.

málo lepší situace je u období poválečného, kdy zpracovány jsou alespoň ročníky MNO 1945 a 1946. Materiál byl ovšem poškozen při povodních v srpnu 2002, kdy byl objekt karlínské Invalidovny, ve kterém v té době Vojenský historický archiv sídlil, zatopen rozvodněnou Vltavou.

Předkládaná publikace představuje působení vojenské duchovní služby od nejstarších dob do roku 1950 a chce čtenáře seznámit s významnými postavami vojenského kléru a jejich prací v jednotlivých historických epochách. V širší perspektivě se dotýká dalších témat církevních dějin, jakými jsou vztah církve a státu nebo samotná přítomnost duchovních v armádě. Jednotlivá údobí vždy tvoří samostatnou kapitolu, v níž je představena organizace a působení duchovní služby v této časové periodě. Těžiště zájmu však tvoří století dvacáté.

První svazek se věnuje genezi a vývoji struktury duchovní služby v armádě. Přestože přítomnost kněží při vojsku můžeme pozorovat od dávných časů, zvláštní pozornost je věnována utváření institucionalizované podoby úřadu duchovní správy na půdě konkrétního státního útvaru – habsburské říše. Světový konflikt pak potvrdil význam přítomnosti kněží ve vojsku. Navazující druhý díl představí fungování duchovní služby v československé armádě v letech 1918–1950 a vojenské kněze, kteří se svojí činností nesmazatelně zapsali do jejích dějin. Jsou mezi nimi generálové i prostí kněží, v jejichž řadách nechybí hrdinové domácího odboje ani oběti nacistické perzekuce nebo poúnorového režimu. Obě části doprovází několik desítek unikátních, doposud nikdy nepublikovaných fotografií.

V rámci jednotlivých časových období jsou vždy průběžně prezentovány medailonky konkrétních vojenských duchovních, jejichž služba a osudy jsou pro daný časový úsek charakteristické. Výzkum starších dějin do začátku 19. století představuje samostatný okruh otázek. Aktivita vojenských duchovních v 19. století jsou mnohdy propojeny s národním hnutím. Století dvacáté pak přineslo několikerou likvidaci této armádní složky a opakované úsilí o její obnovení. Práce si v žádném případě nechce činit nárok na úplnost. Z několika stovek duchovních, kteří v prvních pěti dekadách 20. století ve vojsku sloužili, bylo selektivně vybráno pouze několik desítek osobností, jejichž životní příběh může oslovit i dnešního čtenáře. Nebylo úmyslem, aby publikace působila dojmem jakési hagiografie.

Nicméně zásluhy vojenských duchovních dalece převyšují všechna jejich osobní selhání. Proto by bylo nespravedlivé jejich práci více odsuzovat než chválit. I tak jsou zmíněny základní obtíže, jež provázely jejich službu, i osobní konflikty, kterým se při nejlepší vůli mnohdy nedokázali vyhnout.

Při sestavování jejich portrétů byly využity především vojenské personální spisy. Jedná se v první řadě o kmenové listy a kvalifikační listiny. Oba typy osobních spisů sahají k samým počátkům evidence vojenských osob do období reforem Marie Terezie a Josefa II. a používaly se až do roku 1950, tedy úctyhodných 180 let. Jejich vznik souvisí s centralizací a rozsáhlými reformami civilní a vojenské správy.

Sbírka kmenových listů vznikla z činnosti náhradních těles vojenských jednotek, která měla za úkol vést už v míru kmenovou agendu pro běžnou potřebu doplňování armády i jako důležitý podklad pro vypracování mobilizačních plánů. Kmenové listy navazovaly na dříve používané *Musterlisten* a *Standeskarten* vedené v letech 1740–1820. Jejich vznik byl umožněn zkvalitněním státní evidence obyvatelstva a souvisí se zavedením konskripčního systému doplňování mužstva. Reskriptem z 10. března 1770 bylo nařízeno duchovním, aby po skončení probíhající konskripce podávali čtvrtletně krajským úřadům výkazy ze všech tří druhů matrik s odkazy na právě zaváděná domovní čísla. Ty byly podkladem pro vypracování přesnějších odvodních seznamů. K dalším výrazným změnám v evidenci došlo po vydání branného zákona v roce 1868. Branné předpisy z roku 1912 v § 24 stanovovaly, že správci matrik (tj. faráři) byli povinni v každém roce ve spolupráci se starostou obce výpisem z matrik narozených vypracovat seznam branných povinníků, tj. jinochů, kteří v příštím kalendářním roce završí 19 let.

Sbírka vojenských kmenových listů uložená ve Vojenském historickém archivu v Praze zahrnuje osobní spisy vojáků narozených v rozmezí let 1750–1910, přičemž jednotlivé ročníky jsou různě dochované a rozsah v jednotlivých ročnících kolísá. Ročníky narozených v letech 1750–1865 jsou poměrně torzovité, ročníky 1865–1875 nejsou dosud archivně uspořádány a ročníky narozených 1887–1910 byly v minulosti na základě neodborného rozhodnutí z větší části necitlivě proskartovány. Mladší ročníky, tedy vojáci narození po roce 1910, mají své osobní spisy uloženy ve vojenských

archivech v Bratislavě (ročníky 1911–1920) a v Trnavě (ročníky narozených od roku 1921).

Vnější a vnitřní znaky kmenových listů se v průběhu staletí měnily. Až do poloviny 19. století byl veden jeden list předtištěný na šířku oboustranně. Ve druhé polovině 19. století byly údaje psány na dvojlistu předtištěném na výšku. Postupně do něj byly vkládány další listy. Kmenové listy z 18. století obsahují jen nejzákladnější údaje: jméno a příjmení, rok a místo narození (včetně panství), náboženské vyznání, stručný popis osoby, datum odvodu, datum nástupu do první činné služby, druh zbraně, číslo pluku, praporu a setniny a příslušné změny, jimiž voják prošel. Zrušení původně doživotní vojenské služby v roce 1802 a zřízení zeměbrany a zálohy si vyžádalo rozšíření údajů o délce služby v řadovém vojsku, v záloze a v zeměbraně.

Od poloviny 19. století se tak počet rubrik výrazně zvýšil a nově se uvádí také příslušnost k obci v době odvodu, dosažené vzdělání civilní a vojenské (včetně znalosti jazyků), jiné dovednosti a schopnosti (například od roku 1913 řízení motorového vozidla), civilní povolání a rodinný stav. Od konce 19. století se začínají dodatečně dopisovat jména rodičů včetně rodného příjmení matky a celá adresa blízkých příbuzných. Příslušnou rubriku však obsahují až formuláře vytištěné po vzniku Československé republiky. V souvislosti se zvýšeným pohybem obyvatelstva v 19. století se sledovaným údajem stává také plná adresa bydliště včetně pozdějších změn. Vložené superarbitrační listy mohou obsahovat zdravotní údaje odvedených, kteří žádali o zproštění služebních povinností ze zdravotních důvodů, a u zraněných nebo nemocných vojáků, přičemž se důsledně zjišťovalo, zda ke změně zdravotního stavu došlo v důsledku plnění vojenských povinností.

Osobní spisy vojáků jsou vedeny pouze po dobu trvání branné povinnosti, tedy do dovršení věku padesáti let. Jakékoli pozdější změny nejsou zaznamenávány. Neobsahují proto údaje o úmrtí, pokud k němu nedošlo v průběhu vojenské služby nebo v době trvání branné povinnosti. Zápisy jsou však dodatečné, tedy zjištěné v době, kdy se bravec nedostavil na rozkaz, kterým byl povolán na vojenské cvičení nebo k nástupu činné služby v případě mobilizace. Někdy úmrtí nebylo oznámeno vojenským úřadům vůbec. Až do roku 1918 jsou vojenské osobní spisy psány výhradně

německým jazykem a kurentním písmem. Po vzniku republiky se přistupuje k vyplňování předtištěných formulářů mechanickým psacím strojem. V textu se užívá tehdy vžitých zkratk a k jejich rozluštění je třeba znát dobovou vojenskou terminologii. Data v období první světové války však byla málo pečlivě zaznamenávána a mnohdy úplně chybí.

Kvalifikační listiny důstojníků navázaly na dříve užívané konduktní listiny, které byly v podstatě vysvědčením o chování a potvrzením způsobilosti. Podobně jako kmenové listy poskytují stručné informace k průběhu vojenské služby (vstup do armády, přeložení, povýšení, propuštění). Ve větším rozsahu, než spisy řadových vojáků však obsahují údaje o postupu v hodnosti, služebním zařazení, údaje o vojenském vzdělání a absolvovaných kurzech včetně prospěchu, zápočty let vojenské služby pro výpočet odpočívacích platů, záznamy o přiznání různých finančních nároků, vyplácení služného a dalších požitků (příspěvek na ošacení nebo dráhu), záznamy o nemocech, dovolených, disciplinárních řízeních, trestech a další informace vyplývající ze služebního poměru. Podstatnou část důstojnického spisu tvoří každoroční kvalifikační popis, ve kterém nadřazený hodnotil osobnostní, lidské a charakterové vlastnosti důstojníka, jeho intelekt, vzdělání, vojenské schopnosti a na jejich základě stanovoval stupeň kvalifikace a nastiňoval další možnou perspektivu (povýšení, přeložení na významnější místo). Na rozdíl od spisů mužstva jsou u důstojníků zaznamenávány také sňatky a narození dětí a rovněž osobní a rodinné hmotné a finanční poměry (bytová situace, dluhy). Setkat se můžeme i se záznamy o úmrtí, neboť v případech důstojníků se jednalo o vojenského důchodce, který setrval v evidenci vojenské správy i po splnění branné povinnosti a přeložení do výslužby. Studium osobních spisů jakožto materiálů úřední povahy má zásadní význam při zpracování životopisů jednotlivých osobností.

Desetiletími zaužívané kmenové listy a kvalifikační listiny byly v roce 1949 zrušeny a nahrazeny novým typem personální dokumentace podle sovětského vzoru. V roce 1950 byly uzavřeny a nebyly do nich prováděny žádné další záznamy, byť s určitými výjimkami se můžeme setkat. Pro vojáky základní služby byl zaveden tzv. krátký osobní spis a pro důstojníky z povolání vojenský osobní spis. Ty kromě vojenských záznamů nyní obsahují také služebně politické charakteristiky, posudky, životopisy a jiné. Nově se